

ברוך קרא / מונוגראפיה על אברהם מאפו – באנגלית

ד"ר דוד פטרסון, מרצה לעברית בתרמקראית באוכספורד, עושה להוצאת שורה של מונוגראפיות באנגלית על גדולי הספרות העברית החדשה, בצירוף לקט מיצירותיו של כל סופר. המונוגראפיה הראשונה, שיצאה זה עתה, מוקדשת לאברהם מאפו*. בכרך של 72 עמודים מוקדשים קצת יותר ממאה לניתוח התוכן והצורה של יצירת מאפו במסגרת זמנו ולהערכת ערכה לספרות בכלל. יתר העמודים מוקדשים לתרגומי פרקים משלוש יצירותיו הגדולות של מאפו, לביבליוגראפיה מפורטת ומעודכנת ולמפתח שמות ומושגים, בתוכם גם שמות הגיבורים בסיפורי מאפו. דברי ההערכה ניתנים בתשעה פרקים: עם תוסס (הלך הרוחות ביהדות הרוסית בימי מאפו), חייו ופעלו של מאפו, סיפורי רשעות ואהבה (המוטיבים הסיפוריים של מאפו), רקע עתיק וחדש, שחור ולבן (כולו טוב וכולו רע בטיפוסי מאפו), סגנון מקראי חדש (פרק זה ניתן להלן בתרגום עברי), חתירה לשפת דיבור (אחת הבעיות של הספרות העברית מראשיתה ועד היום), מדריך ואלוף, תרומת מאפו לספרות העברית. שמות הפרקים מראים על גישה מחודשת לחומר ולצורה. המחבר בקי במה שנכתב על מאפו. הוא מזכיר ומצטט את א. קפלן, שניאור זקס, צינברג, בריינין, קלזנר, לחובר, פייכמן, הלקין, שאנן. יודע הוא על היחס השלילי של סופרינו החדשים לספרות ההשכלה ומודה בליקוייה ההכרחיים, פרי התקופה, ובליקוייה שאין להצדיקם. אבל מוצא הוא בה, — והפעם ביצירת מאפו, — גם מעלות שלא הורגשו ועל כל פנים לא הודגשו עד כה.

באחת השורות הראשונות בספרו הוא קובע, ש"אהבת ציון" היה הרומן הראשון על נושא מקראי באיזו לשון שהיא, ובכל היות הסיפור תמים ואפילו ילדותי אין להתכחש לראשונותו. מאפו בחר בנושא מקראי כדי להביע מחאה נגד השעבוד החיצוני והפנימי של הגיטו היהודי. רוחות מנשבות מן המערב, מן ההשכלה היהודית של מנדלסון בגרמניה ומן הדעות ההומאניטריות בצרפת השפיעו עליו לעשות את הנסיון הגדול. בבחירת נושא מקראי היתה גם שאיפה לשוב אל הטבע, שהנוצר היהודי במזרח הורחק ממנו לא רק מבחוץ אלא גם מבפנים על ידי התרכזות בלימודי התלמוד. כאן יש להזכיר את הרומן של מאפו "עֵץ צבוע", היחיד שלא נכתב על נושא מקראי, ובו תיאור חיי היהודים ברוסיה בהבלטת דמויות אידיאליות, אמנם תמימות אף הן, שמהן אפשר לראות את השאיפות של הימים ההם.

אחד הפרקים המעניינים ביותר במונוגראפיה הוא "חתירה לשפת דיבור". אין ערוך לקושי שעמד בפני מאפו, כסופר ראשון שחיבר סיפור בלשון שאינה מדוברת. לא קשה היה לכתוב תיאורים בעברית, אבל כיצד לכתוב שפת דיבור באין מדברים. לדעתי (וזהי פרשה, שכדאי פעם להאריך בה) עומדת הסיפורת שלנו עד היום בידועים ובלא יודעים בפני בעיה זו. ברנר, ולא רק ברנר, הסתייעו במסירת דברי הגיבורים והגיבורות בצורת מסירת תוכנם או בצורת חלומות והרהורים במקום דיבור במישרין. הדיבור העברי החדש עדיין לא העמיק לחדור כראוי לספרות והספרות עדיין לא חדרה לציבור. על ידי שמאפו בחר לסיפוריו את הרקע המקראי הקל על עצמו מצד אחד אבל הכביד על עצמו מן הצד השני, שהרי צמצם את מספר המלים העומדות לרשותו. לא עלתה על דעתו האפשרות להשתמש בסיפור מקראי במלים תלמודיות, כפי שעשה ב"עֵץ צבוע", שבו הוא משתמש לעתים אפילו במלים ארמיות. הוא הקל על עצמו את משימת הדיבור על ידי כך שהיה פה לגיבורים: פלוני אמר לאלמוני, כי וכו'. מאפו היה ראש וראשון לסיפורת של ההשכלה והביע את מגמותיה ושאיוותיה לתרבות יותר חילונית, אירופית. קרובה לטבע ולרע, מושפעת יותר מיסודות אנושיים, פחות חד-צדדית במחשבה ובחיי יום יום. עם זה היה ראש וראשון לחיבת ציון מודרנית, לראית ארץ-ישראל כדבר ממשי. הרומן "עֵץ צבוע" הוא גם משכילי וגם ציוני. מכאן ראייה לטעותם של אלה, החופרים תהום בין ההשכלה והציונות, כאילו הן שתי תיוות מנוגדות, בעוד שהספרות העברית מאז ועד שיהא בתקופת התחיה רואה בהן סינתזה. מאפו הוא גם אבי הסינתזה הלשונית, המיוחסת למנדלי. שני הרומנים המקראיים שלו כתובים בשפה נמלצת של המקרא, ואילו הרומן "עֵץ צבוע", המתאר את תקופתו ושאיוותיה, יש בו בכמה מקומות משום ראשית המיזוג המנדלאי של תנ"ך ותלמוד והשפה המאוחרת. ומאפו אף הסיף למיזוג כזה. בהקדמה לסיפורו המקוטע "חזוי חזיונות" הוא כותב: "בחרתי בשיחות חכמים ב"עֵץ צבוע", באשר הנפשות אשר יצאתי לשחק בו מתהלכות לרוח היום הזה והדברים אשר אשים בפי תופשי התורה הם

* Abraham Mapu, The Creator of The Modern Hebrew Novel, by David Patterson, London, 1964.

שיחות חכמים אשר הסכינו לדבר בהן בקודש ובחול, כי לא ידברו אלה במליצה. הישחיו איפוא בלשון יושבי קרנות? הן נאווה למו מאוד לשון חכמים... הגה לשון המשנה רחבת ידיים לפנייהם". פטרוסון מאריך בהבאת ראיות להשפעות שהושפע מאפו בסגנונו המליצי העברי מקודמיו, ביחוד ממשח חיים לוצאטו ונפתלי הירש ווייזל, ובעצם יצירתו מסופרים צרפתיים, ביחוד מוויקטור הוגו, מדיומא האב — באויון סי (מ"מסתרי פאריז", שקלמן שולמן תרגם לאחר זמן לעברית). "ע"ט צבוע" ניכרים גם סימני השפעה מסופרי גאליציה (יוסף פרל ויצחק ארטור). פטרוסון אומר בסיום הספר: "גדולתו של מאפו כלולה לא כל כך בערך הפנימי של יצירותיו כמו באפשרויות שחשף, ובזה הועמד בראש תקופה ספרותית חדשה... הוא הוכיח בבהירות, שהשפה העברית עשויה להתחשל לאמצעי מתאים לביטוי ולהיות מסוגלת לשרת את הצרכים השונים של החיים החדשים... סיפוריו היוו מניע רגשי לדורות קוראים צעירים והגבירו את הגאווה על העבר הלאומי וריכוזו את תשומת הלב לארץ הקודש".

בין היתר מציין פטרוסון, כי מן הסופרים הגדולים שקמו לאחר מאפו לא ניסה איש לחקות את סגנונו המקראי הטהור. על כך אפשר לערער. יש יצירות של ביאליק ואחרים בסגנון מקראי ולדעתי עוד נכונות נסיונות כאלה. בימינו קשה הדבר ביותר, משום שעל היוצר רובץ ידע חי של רחבי הלשון לדורותיה, ידע שנחשב בימי מאפו כ"הון מת" בשביל הספרות.

הספר מסיים: "אהבת ציון" לא רק שינה ויצר את האפשרויות לסיפור עברי, אלא נוסף לכך נתן ביטוי גלוי לשאיפות אלמוות ולגישושים מורגשים למחצה של עם שלם לקראת חיים מלאים ועשירים יותר".

דוד פטרוסון / סגנון מקראי חדש¹

בין ההשפעות המרובות, שהושפעה הספרות העברית על ידי תקומת ה"השכלה" בגרמניה בעשרות השנים האחרונות של המאה השמונה עשרה, היתה עזה ביותר ההשפעה על הסגנון הספרותי, שנקט בו רוב הסופרים העברים כמעט במשך מאה שנה. מתוך הנסיון לתקן את מערכת החינוך היהודי, כתנאי מוקדם לכל השתתפות אישית בחיים הרחבים של אירופה המערבית, המליצו חלוצי ההשכלה בכל תוקף על פיתוח דרכי ביטוי יותר מעודנות כפסיעה מכריעה לקראת רמה יותר גבוהה של ערך אסתטי. סבורים היו, כי כיוון זה יגרום גם לשיפור הרמה המוסרית, לפי התפיסה ששררה על הקשר האמיץ בין מוסר ויופי. לשם כך צידדו המשכילים במכוון בזכות החזרה לעברית המקראית במקום הסגנון המחוספס והמעורפל במקצת של החיבורים הרבניים, שהיה נהוג עד הימים ההם.

על ידי הדגשת היתרון של שפת המקרא, וביחוד של שירתו הנשגבה, קיוו חסידי ההשכלה לפתח את החוש האסתטי, שראו בו חשיבות יתרה לתחיה היהודית, ובעת ובעונה אחת לסייע — באמצעות הציוניות העברית והמליצה המקראית — להחיות ההתענינות בטבע, שדעכה במשך דורות של חיים בגיטו. יתר על כן, סבורים היו, שלימוד מחדש של התנ"ך יגביר את ההערכה החיובית לתקופת הגבורה הרבה בדברי ימי ישראל, שבה מודגשת החירות המדינית — גורם נפשי חשוב במאבק למען השוויון. כלוחם למשאת הנפש של ה"השכלה" היה אברהם מאפו כל כך נאמן לתפיסתה הספרותית עד שאפשר לראותו כנציגה הגדול ביותר.

לפיכך נקבע סגנונם של סיפורי מאפו בהכרח מראש. מקורו בהגבלה עצמית, בעיצוב יצירתו בראש וראשונה לפי הסגנון והשפה של המקרא². מחוסר כל רומן עברי לפניו, שישפיע על בחירת הסגנון, הכריעה העדפת חלוצי ה"השכלה" לטובת העברית המקראית הצחה. יתר על כן, מתברר שרבים מן היסודות החשובים ליצירה זאת מצויים במקרא. ספרי

1) פרק מתוך ספרו של המחבר באנגלית, "אברהם מאפו, יוצר הסיפור העברי המודרני" לונדון 1964.
2) ברומן מחיי זמנו, "ע"ט צבוע", משתמש מאפו בכמה ניבים מן התלמוד והמדרש, ובמבוא לרומן שלא נגמר, "חזיון חזיונות" הוא אומר בעצמו: "שירי דוד וחזון בן אמוץ כדבש וחלב תחת לשוננו, הבהם יביע איש חפצי יום יום?". ש. ל. ציטרון מציין בספרו "יוצרי הספרות העברית החדשה" (עמוד 73) בבדיחות הדעת, שגם הכרזה זו מנוסחת בסגנון מקראי, שמאפו היה מושרש בו.